

Мира Радојевић, МИЛАН ГРОЛ,
Београд, Филип Вишњић, 2014, 347.

U jednom od svojih naučnih radova metodološkog karaktera profesorka Univerziteta u Beogradu Mira Radojević ukazala je na stogodišnje „biografsko siromaštvo“ i nedostatak „istoriografskih radova o ulozi ličnosti u istoriji“ u domaćoj istoriografiji (Мира Радојевић, „Биографије у српској историографији“, *Токови историје*, Београд 2007, 193). Aktivno delovanje u Uređivačkom odboru Srpske enciklopedije i Srpskog biografskog rečnika, desetine naučnih radova, mentorstvo ili članstvo u komisijama brojnih doktorskih teza koje su kao predmet istraživanja imale neku od uglednih ličnosti jugoslovenskog društva 20. veka svedoče da dr Mira Radojević ulaže ogromne napore u borbi protiv ovog „hroničnog oboljenja“ domaće istoriografije.

Njen najnoviji doprinos jeste knjiga o Milanu Grolu, upravniku Narodnog pozorišta i Kolarčeve narodne zadužbine, jednom od ključnih ljudi Demokratske stranke, ministru prosvete, te socijalne politike i narodnog zdravlja, oponentu komunističkog režima. Na osnovu istorijskih izvora i relevantne periodike, kroz četiri, po hronološkom principu strukturirana poglavlja, analizirano je Grolovo političko delovanje.

Prvo poglavlje *Pred iskušenjima Prvog svetskog rata* posvećeno je Grolovom delovanju u periodu Prvog svetskog rata. Vidovdan 1914. godine Grol je dočekaо na mestu upravnika Narodnog pozorišta u Beogradu. Upravničko odelo zamenio je vojnom uniformom i u periodu 1914–1915. radio kao cenzor na beogradskom i niškom telegrafu, zatim bio član Glavnog istražnog odbora za ispitivanje zločinста i štete koje

je austrougarska vojska počinila u Srbiji. Posle nevoljnog prelaska Albanije, prema svedočenju Lazara Markovića, Grol je u ime srpske vlade uposlen na poslovima Crvenog krsta, propagande i u Srpskom novinarskom birou. Teško emocionalno stanje u kome se našao zbog odvojenosti od porodice nije lečio apatičnošću i letargijom već aktivnim delovanjem u izradi Biltena, glasila Biroa. Uticaj i uloga u uredništvu ovog glasila prevazilazila je delokrug rada zvanične funkcije koju mu je dodeljena da se njegovi savremenici sećaju da je umesto zvaničnog Bože Markovića, ovaj srpski dramaturg bio „stvarni urednik.“ Grol je razvio i široku aktivnost među srpskim intelektualcima kako bi ih okupio oko jugoslovenske ideje. Kako ističe dr Mira Radojević, jugoslovenska ideja je za Grola predstavljala ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu državu ostvareno demokratskim putem. Ukazujući na Grolovo javno neslaganje sa srpskom vladom oko uređenja buduće države, ona nas upoznaje sa jednom od glavnih osobina koja je ovog jugoslovenskog političara krasila tokom celokupne karijere. To je spremnost da brani i bude dosledan svojim političkim stavovima bez obzira na posledice.

U poglavlju *Stranački ideolog* analizirano je Grolovo učešće u političkom životu Kraljevine Jugoslavije. Već po ujedinjenju, našao se u dilemi da li da ostane uz stranačko vođstvo ili da se priključi republikanskom pokretu. Najjači motiv koji je Grola i njegove istomišljenike opredelio da pristanu na monarhističko uređenje, po mišljenju dr Mire Radojević, jeste uverenje da bi svako drugo uređenje u trenutnoj konstalaciji predstavljalo rizik i moglo da ugrozi opstanak novoformirane države. Veliki deo Grolovoг међуратног деловања био је усмерен ка решавању

hrvatskog pitanja. Ovaj prvak Demokratske stranke apelovao je na srpsku stranu da, u cilju pridobijanja hrvatske većine, prestane da istu „draži“, ukazivao na „nacionalne osetljivosti Hrvata“, konstatovao da je jugoslovensko društvo po ovom pitanju „prezasićeno idejama i formulama“, a „očajno oskudno uverenjem i voljom.“ Na mestu ministra prosvete protivio se reformi srednjoškolskog školstva i politizaciji pitanja broja manjinskih škola. Njegov uticaj u stranci je jačao, da bi polovinom dvadesetih godina Grol postao glavni „tumač stranačkih uverenja.“ Zajedno sa Ljubomirom Davidovićem u periodu šestojanuarske diktature profilisao se kao „vođa demokratske opozicije, pregovarač sa hrvatskim predstavnicima, kreator politike Demokratske stranke i pisac njenih proglaša.“ Kritikovao je Sporazum Cvetković-Maček ukazujući da je „najteža njegova strana najpre u ignorisanju demokratskih načela, a potom u zadržavanju šestojanuarske diktature.“ Kao pobornik demokratskih ideja nije blagonaklono gledao na totalitarne ideologije koje su krajem tridesetih godina pretile da ugroze mir. Stavljao je znak jednakosti između komunizma i fašizma kao ideologija čije pristalice smatraju da fanatizovana manjina „po jednom obrascu i odmah“ može da reši „svu složenost postojeće stvarnosti“.

Delovanje Milana Grola u periodu Drugog svetskog rata tema je poglavlja *Između srpstva i jugoslovenstva*. Ostala je nerazjašnjena uloga Grola u puču od 27. marta 1941. Njegovi savremenici sećaju se da Grol nikada nije sakrivao svoju povezanost sa Britancima, da se protivio imenovanju Milana Gavrilovića na mesto ministra spoljnih poslova i da je na ovu funkciju na njegov predlog postavljen Momčilo Ninčić. Kao minis-

tar socijalne politike bio je prinuđen da napusti porodicu i emigrira sa ostatkom vlade Dušana Simovića. Braneći jugoslovenske pozicije i držeći se svojih demokratskih ideala u situaciji oštrog sukoba između srpskih i hrvatskih ministara, Grol se u Londonu našao između „čekića i nakovnja.“ Bez obzira na opredeljenje otvoreno je govorio o ustaškim zločinima, usprotivio se izjednačavanju Ante Pavelića i Milana Nedića. Nije imao sluha za deo srpske emigracije koja je za njegov ukus bila previše isključiva i žestoka te, kako zaključuje dr Radojević, kritički se odnosio prema „pogreškama srpske politike.“ Svoju principijelnost je iskazivao i u ovom periodu, a najbolji primer za to jeste odbijanje da uđe u vladu Ivana Šubašića uz obrazloženje da se nije „mogao primiti odgovornosti za politiku na koju nema uticaja.“ Ne vodeći računa o političkim kombinacijama i ne želeći da bude „bela emigracija“, Grol je već krajem 1944. rešio da se vrati u zemlju. Tokom delovanja u emigraciji vodio je dnevnik koji danas predstavlja vredno svedočenje odnosa unutar jugoslovenske emigrantske vlade i okolnosti u kojima je delovala.

U poslednjem poglavlju *Protiv vetrenjača* analizirano je političko delovanje Milana Grola u posleratnoj Jugoslaviji. Bez obzira na obostrane rezerve, istorijske i političke okolnosti u prvoj polovini 1945. upućivale su komunističko vođstvo i Grola na saradnju. Na mesto potpredsednika Privremene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije postavljen je 6. marta 1945. Svemoć Komunističke partije Jugoslavije i onemogućavanje delovanja građanskih političara sužavali su manevarski prostor i onemogućili Grolu da značajnije utiče na politiku zemlje sa pozicije potpredsednika.

I u ovakvim okolnostima on se nije pre-
davao: na sednicama Privremene vlade
često je stavljao primedbe na predloge
zakona, zalagao se za „obazrivu primenu
revolucionarnog zakonodavstva“, nego-
dovao povodom hapšenja i streljanja
koje su državni organi „vršili bez suda“
itd. Uvidevši da ne postoji mogućnost
postizanja kompromisa sa komunisti-
ma, Milan Grol je dao ostavku 18. avgu-
sta 1945. Ostavka je pokrenula orkes-
triranu kampanju čiji su glavni „diri-
genti“ bili Moše Pijade i Edvard Kardelj,
a koja je pored Grola bila usmerena i
protiv Demokratske stranke. Demokra-
te su označene kao „reakcionari“, a Grol
kao „mali konfuzni političar“, „nepriro-
dno telo“ u Privremenoj vladi itd. Opo-
ziciono delovanje Milana Grola i kruga
demokrata okupljenih oko njega okon-
čano je obustavljanjem glasila *Demokrat*
u novembru 1945, čime je ovaj srpski
dramaturg sišao sa političke pozornice.
Ostatak života Grol je proveo pod pris-
motrom policije i sa žigom „narodnog
izdajnika“.

Za sve one koji imaju ambiciju da
spoznaju političke i ideološke stavove,
oblike delovanja, međusobne relacije
Milana Grola i intelektualne i političke
elite jugoslovenskog društva u prvoj
polovini 20. veka knjiga prof. dr Mire
Radojević biće nezaobilazno štivo.
Zavodljiv stil kojim je napisana i veliki
broj citata koji čitaocu verno prenose
deo atmosfere ovog turbulentnog peri-
oda garant su da će knjiga osim nauč-
nim radnicima biti interesantna i široj
publici.

Rade Ristanović

Милан Гулић, ОД БАТИНЕ ДО
ГАЛЦА. ДУНАВ У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ
ПОЛИТИЦИ ПРЕМА СОВЈЕТСКОМ
САВЕЗУ 1944–1953. ГОДИНЕ, Бео-
град, Институт за савремену историју,
2015, 332.

Zaokružujući svoj višegodišnji rad
na istraživanju Dunava kao specifične
osnove proučavanja istorije Jugoslavije
i Srbije, Milan Gulić je naučnoj i široj
javnosti ponudio voluminoznu mono-
grafiju posvećenu istoriji jugosloven-
sko-sovjetskih odnosa i političkim iza-
zovima koje su ovi odnosi doneli socija-
lističkoj Jugoslaviji od početka 1944. do
1953. godine.

Ova tema može, na prvi pogled,
izgledati kao segment jugoslovenske
istorije i neupućenom čitaocu čak i kao
neobičan fragment političke istorije
socijalističke Jugoslavije. Reč je, među-
tim, o iscrpnoj analizi jugoslovensko-
sovjetskih odnosa iz specifične vizure
Dunava, kao reke koja je i spajala i raz-
dvajala države i narode u toku Hladnog
rata.

Autor uvodi čitaoca u monografiju
iscrpnom analizom mesta i uloge ove
reke u vremenu Drugog svetskog rata,
pružajući osnov za razumevanje pot-
njih događaja i odnosa. Potom se anali-
za prostire u vreme jugoslovensko-
sovjetskog prijateljstva i saradnje, koji
je ujedno bio period prvih ozbiljnih
dilema i iskušenja. Analiziraju se moda-
liteti saradnje dve države kroz mešovita
društva, različite komisije i druge obli-
ke, a vezani su i za Dunav.

Drugi deo monografije posvećen je
burnom periodu koji započinje iznena-
dnom objavom Rezolucije Informbiroa i
novim okolnostima koji će obeležiti vre-
me do Staljinove smrti 1953, kada nastaje
proces smirivanja napetosti. Ovi odnosi se
u svojoj dramatičnosti prelamaју preko